

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חקת, תשס"ח
מספר 763

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שנה עליו פרק אחד, והוא מוציא מים מן הסלע*

בעת היציאה ממצרים וערב הכניסה לארץ

סלע אינו מוציא מים, בין שמכים בו בין שמדברים אליו. מים מסלע הם תמיד נס. אף על פי כן בעת שיצאו ישראל ממצרים והעם התלונן על מחסור במים, צווה משה רבנו להכות בסלע כדי שיוציא מים (שמ' יז:1), ואילו בפרשתנו, בשנה הארבעים, נצטווה משה רבנו ליטול את המטה אך לא להכות בסלע, אלא לדבר אל הסלע שיוציא מים (במ' כ:ח). מה ההבדל בין שני האירועים (ילקוט שמעוני, פרשת חקת רמז תשסג)?

'וְדַבַּרְתֶּם אֶל-הַסֵּלַע' (במ' כ:ח) 'והכיתם' לא נאמר. אמר לו: כשהנער קטן רבו מכהו ומלמדו, כיון שהגדיל, בדבור הוא מיסרו. כך אמר הקב"ה למשה: כשהיה סלע זה קטן הכית אותו שנאמר: 'וְהִפִּיתָ בְּצוּר' (שמ' יז:1). אבל עכשיו: 'וְדַבַּרְתֶּם אֶל-הַסֵּלַע'. שנה עליו פרק אחד, והוא מוציא מים מן הסלע.

בעת היציאה ממצרים היה עם ישראל בראשית דרכו, והיה צורך להראות לעם בדרך גלויה וניסית את הנהגת ה' בעולם, כשמטהו של משה רבנו או ידו הנטויה הם הביטוי הניכר כלפי חוץ שאכן זאת ידו של הקב"ה. כך נהג משה גם כלפי המצרים. המטה הפך לנחש וחזר להיות מטה, והיד הפכה מצורעת ושבה לאיתנה. במטה או ביד חוללו כמה ממכות מצרים (דם, צפרדע, כנים, ברד וארבה), במטה נבקעו מי הים, וביד השיבו אותו לאיתנו. היד של משה המורמת במלחמה בעמלק מטרתה שישתכלו כלפי מעלה. בשירת הים כבר הכירו הכול בה' והאמינו בו ובמשה עבדו: "יְמִינָךְ ה' נֶאֱדָרִי פֶּתַח יְמִינָךְ ה' תִּרְעֵץ אוֹיְבֵי... נְטִיתָ יְמִינָךְ... בְּגִדְלִי זְרוּעֶךָ" (שמ' טו:1-טז). עתה, בעת הכניסה לארץ, כעבור ארבעים שנה, עם ישראל נמצא בשלב הבגרות. יש לקחת את המטה ולדבר אל הסלע, כמוכּן של "על הסלע" (רס"ג, רמב"ן במ' כ:ח); דיבור משותף, לימוד והפנמה, שיח והקשבה. בעקבות אלה עתידים לצאת מים רעננים וזכים, שיקדמו ויעלו את העם לרמות רוחניות ואמוניות גבוהות יותר. כך מסביר המהר"ל את משמעות דרישת ה' ממשה לדבר אל הסלע ולא להכותו (מהר"ל, גור אריה, במד' כ:יב):

הוא יתברך היה רוצה שיהיו כל הנמצאים נמשכים אחר רצון דבור ה' יתברך לעשות רצונו מעצמם, לא על ידי הכרח, ובזה יעשו ישראל גם כן רצון השם יתברך מעצמם בשמחה. ולכך אמר שידברו אל הסלע, כי כאשר יקיים מכח הדיבור, הנה העשיה היא מרצון ומשמחה וזהו ענין האמונה.

השאיפה הגדולה היא שאמונה בה', תפילה וקיום מצוות ייעשו מרצון, בהבנה ובשמחה, ולא בכפייה ובלחץ, והגיע העת שעם ישראל יתעלה למדרגה זו (הנצי"ב, העמק דבר, שם):
רצה הקב"ה אשר משה ואהרון ילמדו את העם היאך יעשו לדורות בארץ ישראל, ויאמינו שגם בלי כח ועוז של משה, אפשר לפעול בתפילת רבים.
אלא שמשה רבנו לא עשה כציווי ה' (מהר"ל, שם):

* הערת המערכת: החל מדף זה יצוטטו הפסוקים המובאים במאמרים מתוך תקליטור מקראות גדולות "הכתר", אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן.

משה עשה הפך זה שהכה פעמיים בצור, גם כעס שאמר 'שָׁמְעוּ-נָא הַמְּרִים' (כ:י). וזה 'יען לא-הָאֱמָנְתֶם בִּי לְהַקְדִּישְׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (שם יב), שאילו דברתם והיו הנמצאים נמשכים אחרי ה' יתברך ברצון, היה קדושה לעיני ישראל שיהיו נמשכים גם כן אחריו.

עולם החינוך – המורה ותלמידו, ההורים וילדיהם

חטא מי מריבה הטביע חותמו על עולם החינוך, על יחסי מורים ותלמידים ויחסי הורים וילדים. בגיל צעיר קשה לשכנע ולהסביר ולהגיע לתובנות מעמיקות. כאן מוטל לעתים על ההורים והמתחנכים לקבוע עובדות מכוח סמכותם, בהנחה שבבוא העת יכיר המתחנך שאכן הדבר היה לטובתו, וכך נכון היה לנהוג. אך לאחר מכן, בגיל בוגר יותר, נדרש ההורה/המתחנך להסביר ולדבר, ויש שהתחושה היא שמדברים ומסבירים לסלע גדול וקשה, ללב אבן. מידת הכעס וההקפדה עלולה אז להתפרץ, לעתים בצמצמה חזקה, אף שהמטרה היא נעלה – לחנך ולהדריך להתנהגות נאותה ולמעשים טובים, לערכים ולמידות. המטרה חיובית, אך אי אפשר להתעלם מהטעם המר והמשקעים שהכעס וההקפדה משאירים אחריהם (הראי"ה קוק, אורות הקודש ד עמ' תק):

שורש כל זה הוא חטא מי מריבה וכעסו של משה, אמירת שמעו נא המורים, שהביאו הכאה בסלע, במקום שהיה ראוי להיות הרצון והפיוס והדיבור. ובתוכן ההופעה של הדרכה של אמונה ושל דיוקי תורה, נתערב בשביל כך כח הקפדנות, עד שהאב ובנו, הרב ותלמידו שהם יושבים בשער אחד ועוסקים בתורה, נעשים כאויבים זה לזה, ואם שמכל מקום אהבה בסופה (קידושין ל ע"ב), אבל אין הרושם של האיבה הארעית הולך לגמרי בלא שום הפסד.

תכונת הכעס וההקפדה בעולם החינוך באה משם, מחטא מי מריבה, ואין ספק שצריך "עצבים של ברזל" כדי להנהיג עם שלאחר ארבעים שנה במדבר, כשמסבירים ומלמדים אותם תורה ובה הסבר על ייעודם ותפקידם כעם נבחר, הם מבקשים מים, ומתלוננים "וְלִמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרָיִם לְהָבִיא אֶתְנוּ אֶל-הַמְּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֵרַע וְתֹאנָה וְגִפְזָן וְרִמּוֹן וּמִים אֵין לְשִׁתּוֹת" (כ:ה). יש צורך לתקן תכונה מוטבעת זו ולצמצם ככל האפשר את מידת ההקפדה והכעס, בייחוד במה שקשור לתחום החינוך וההוראה. הכעס וההקפדה אפיינו את לימוד התורה בגלות, תורת בבל (סנהדרין כד ע"א):

'וְאֶקֶח-לִי שְׁנֵי מְקֻלוֹת לְאֶחָד קָרָאתִי נָעַם וְלְאֶחָד קָרָאתִי חֲבָלִים' (זכ' יא:ז). נָעַם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה. וחובלים – אלו תלמידי חכמים שבבל שמחבלים זה לזה בהלכה.

על תיקון מידת הכעס וההקפדה שבחינוך כותב הראי"ה קוק (שם):

הוא עצמו תוכן פתיחת הפה של משה רבנו, שישוב לדבר אל הסלע במקום ההכאה שעברה, וגילויה של תורת חסד בהתפרשה ברוחבה, על ידי תלמידי חכמים בדורות האחרונים, ועל ידה יוחל אור של סוכת שלום להיות הולך ונפרש על ישראל, על ירושלים, ועל כל המון לאומים, אשר יבוא מרחוק מאפסי ארץ לשם ה' צבאות אלוקי ישראל המלך שהשלום שלו.

אכן הנהגת החינוך בעולם כולו משתנה, והדרך הנורמטיבית והסלולה היא חינוך להכרה ולזהות, להפנמה שכלית ונפשית, ולא בכוח המטה והזרוע. כבר התנאים הזכירו את העדיפות שבדרך זו (ברכות ז ע"א):

ר' יוחנן אמר: יפה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקויות. ריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקויות, שנאמר: 'תַּחַת גְּעֵרָה בְּמִבֵּין מֵהַפּוֹת פְּסִיל מֵאָה' (מש' יז:י).

על פי העקרונות שהוצגו לעיל הסביר הראי"ה קוק את דבריהם כשהוא מראה את השינויים החיוביים המתחוללים במערכות החינוך בארץ ובעולם (עין איה, ברכות - חלק א, עמ' 31):

כאן הורונו חז"ל נועם דרך החינוך. כי לא במהלומות יחונך האדם, כי אם בדרכי נעם. והיראה האמיתית היא יראת הרוממות הבאה מצירוף האהבה הנאמנה. ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיה לזה, והיה דרך חינוכם רק במקל חובלים, עד הימים האלה, שנסיונות הרבות הוכיחו להשכיל את אשר הורו לנו חז"ל ברוח קדשם.

יש משקל ליראה, אך זאת יראת הרוממות שמטרתה להתעלות ולהתחבר. משה רבנו צווה לקחת את המטה, אך לא להכות בו אלא רק לדבר אל מול הסלע, אל מול הקושי של לב האבן העומד

לעתים גם לפנינו, ולהוציא ממנו מים. ובכל זאת מה נקודת ההבדל בין ר' יוחנן וריש לקיש? ר' יוחנן מדבר על הדרך החינוכית הקבועה והיסודית, ולפיה (הראי"ה קוק, שם):
 טוב להשתדל שתהיה ההדרכה המוסרית באה במחונך מצד שכלו והכרתו בתמידות יותר מאילו נכהו, ועל ידי זה נחנכהו לסור מרע בכלל וללכת בדרך טובים. וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקויות, הכונה אפילו בשעת החינוך המקרי, כי השחית דרכו בחטא ופשע חמור שראוי ללקות מאה מלקויות, האופן היותר גדול במוכים בעד פשעם לפי הנוהג מדרך החינוך, גם על זה יפה המרדות השכלית, כי הניצוץ השכלי באדם יאיר גם מחשכי לב אותם שכבר העוו דרכם. רק החובה להעלותם במעלת נבונים, שיהיו ראויים להכיר ערך המרדות שבלב.

גם במצבים חריגים מאוד עדיפה דרך הדיבור וההדרכה ולא המכה האלימה. הנהגה חינוכית קבועה המושתתת על המקל והפחד מעצבת אנשים חלשים וקטנים, חסרי חוט שדרה אישי וחסרי מעוף וכוחות יצירה. אבל שינון ודיבור, נתינת אמון, העצמת הצדדים החיוביים, הם שיביאו לאורך ימים להוצאת מים מהסלע, לגילוי שפע של כוחות חיוביים וטובים: "שנה עליו פרק אחד, והוא מוציא מים מן הסלע".

הרב יהודה זולדן
 המדרשה לנשים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע